

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Bibliografie dziedzin i zagadnień w opinii teoretyków i praktyków II Rzeczypospolitej

Author: Agnieszka Gołda

Citation style: Gołda Agnieszka. (2019). Bibliografie dziedzin i zagadnień w opinii teoretyków i praktyków II Rzeczypospolitej. "Bibliotekarz Podlaski" (T. 44 Nr 3, (2019), s. 375-398), doi 10.36770/bp.204

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

BIBLIOTEKARZ PODLASKI
3/2019 (XLIV)
<https://doi.org/10.36770/bp.204>
ISSN 1640-7806 (druk) ISSN 2544-8900 (online)
<http://bibliotekarzpodlaski.pl>

Agnieszka Gołda*

Uniwersytet Śląski w Katowicach

<https://orcid.org/0000-0001-6571-5304>

Bibliografie dziedzin i zagadnień w opinii teoretyków i praktyków II Rzeczypospolitej

Streszczenie: W artykule niniejszym zbadano wypowiedzi przedstawicieli polskiego środowiska bibliografów okresu II Rzeczypospolitej, by ustalić ich stosunek do bibliografii dziedzin i zagadnień. Na podstawie źródeł zaprezentowano opinie wyrażane zarówno przez samych bibliografów, jak i przedstawicieli nauki na temat potrzeb przygotowania rejestrów bibliograficznych służących rozwijającej się dynamicznie nauce. Scharakteryzowano obserwacje poczynione przez niewielkie grono teoretyków na temat pojęcia bibliografii specjalnej – rozumianej tu jako nadrzędny rodzaj oraz jako jeden z typów wykazów, czyli bibliografie dziedzin i zagadnień. Przedstawiono ponadto funkcje, jakie przypisywano bibliografiom dziedzin i zagadnień, przede wszystkim na podstawie analizy ogłoszonych w dwudziestoleciu międzywojennym spisów bibliograficznych.

Słowa-klucze: bibliografia, bibliografia dziedzin i zagadnień, bibliografia specjalna, dwudziestolecie międzywojenne, teoria bibliografii.

* Agnieszka Gołda – dr hab., prof. UŚ, pracownik Instytutu Nauk o Kulturze Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; autorka m.in. książek: *Materiały źródłowe do biografii ks. prof. Wincentego Myszora (katalog z opracowaniem)* (wspólnie z Katarzyną Tałuc, Katowice 2020), *Teoria bibliografii w II Rzeczypospolitej* (Katowice 2018), *Z zagadnień form bibliografii. Monografia bibliograficzna* (Warszawa 2005); redaktor naczelna półrocznika „Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media”.

Bibliographies of disciplines and issues in the opinion of theoreticians and practitioners of the Second Polish Republic

Summary: This article examines the statements of the representatives of the Polish bibliographical community of the Second Republic in order to determine their attitude to the bibliography of disciplines and issues. On the basis of the sources, the author presents opinions expressed by bibliographers as well as representatives of science on the need to prepare bibliographic registers for the dynamically developing science. The paper characterises observations made by a small group of theoreticians on the concept of special bibliography – understood here as a superior type and as one of the types of lists, i.e., bibliographies of disciplines and issues. Moreover, the article presents functions ascribed to the bibliographies of disciplines and issues, mainly on the basis of the analysis of bibliographic lists published in the interwar period.

Key words: bibliography, bibliography of disciplines and issues, special bibliography, interwar period, theory of bibliography.

Wprowadzenie

We współczesnej teorii bibliografii termin „bibliografia dziedzin i zagadnień” związany jest z szerokim i nadrzędnym pojęciem „bibliografia specjalna”. W obrębie bibliografii specjalnych lokowane są te opracowania bibliograficzne, w których dokonano doboru materiałów ze względu na ograniczenie zakresu lub przynajmniej któregoś z zasięgów, w tym osobowego, formalnego i terytorialnego. Z punktu widzenia rozwoju nauki, wśród bibliografii specjalnych szczególnie istotne są bibliografie dziedzin i zagadnień, w których rejestruje się piśmiennictwo całych dyscyplin naukowych, subdyscyplin, poszczególnych tematów, drobnych kwestii czy zagadnień. Spisy te niejednokrotnie nabierają charakteru krytycznego¹. Stanowią nie tylko enumeratywny rejestr

¹ W. Eydrygiewiczówna, *Schneider Georg. Einführung in die Bibliographie. Leipzig 1936. Verlag Karl. V. Hiersmann. (23,5 X 16,5), s. 6 nlb, 203. [Rec.], „Bibliotekarz” R. 9: 1937/1938, nr 7/9, s. 135-136.*

dokonań naukowych, ale rozumowany przewodnik po źródłach niezbędnych do budowania warsztatów badawczych.

Każda dyscyplina czy subdyscyplina powinna posiadać własną bibliografię, „opracowaną wyczerpująco i systematycznie, przystosowaną do jej potrzeb, obejmującą jej całokształt”². Takie ogólne cele stawiano – za sprawą Stefana Vrtela-Wierczyńskiego – bibliografiom dziedzin i zagadnień w okresie II Rzeczypospolitej. Bibliografie tego rodzaju miały służyć nauce, wspomagać dydaktykę odradzających się uczelni wyższych, nowo powstających ośrodków akademickich oraz pracowników nauki i studentów. Należało także powiązać prace bibliografów z działaniami instytucji, takich jak towarzystwa historyczne, literackie, ludoznawcze i inne, z badaniami katedr i seminariów uniwersyteckich³. Zatem, jasne było, że bibliografie miały wartość o tyle, o ile były sporządzane przez specjalistów, „w przeciwnym razie, jeśli do głosu przyjdzie czy amatorstwo czy dyletantyzm, praca na pewno będzie chybiona i, miast pożytku, przyniesie raczej szkodę”⁴.

Przedmiotem analizy uczyniono zbiór reprezentatywnych wypowiedzi środowiska bibliografów II Rzeczypospolitej, którzy traktowali bibliografie dziedzin i zagadnień jako jedno z podstawowych zadań stawianych praktycznej bibliografii. Zbadano źródła odnalezione na łamach czasopism, opublikowane w materiałach konferencyjnych oraz – co rzadsze – wydane w postaci broszur lub książek. Jako materiał badawczy posłużyły również wyselekcjonowane rejestry bibliograficzne, wydane w II Rzeczypospolitej w postaci samoistnej wydawniczo i piśmienniczo⁵. Trzeba podkreślić, że na rynku wydawniczym (czego dowodzą bibliografie bibliografii tego okresu) pojawił się szereg wartościowych spisów. Tylko dla przykładu godzi się przypomnieć, że ukazało się drugie wydanie *Bibliografii historii polskiej* (wyd. 2, t. 1, Lwów 1937) Ludwika Finkla. Z zainteresowań historią nowszą powstały *Materiały do bibliografii wojny polsko-sowieckiej* (Warszawa 1935) Feliksa Liberta oraz *Materiały*

² S. Vrtel-Wierczyński, *O najpilniejszych zadaniach naszej bibliografii*, Kraków 1928, s. 10.

³ Tamże.

⁴ Tamże, s. 13.

⁵ Por. obszernie omówienie kierunków i warunków rozwoju projektów bibliograficznych, tworzonych także w dwudziestoleciu międzywojennym: A. Matczuk, *Polskie bibliografie nauk humanistycznych i społecznych do roku 1989. Historia i metodyka*, Lublin 2014.

do bibliografii historii obrony Lwowa i województw południowo-wschodnich (cz. 1, Lwów 1935) Józefa Skrzypka. Należy również wymienić *Bibliografię historyczno-prawną za lata 1926–1936* (t. 1-2, Lwów 1938–1939) Karola Koranyi'ego i *Hoesicka Bibliografię prawniczą polską 1918–1928* (Warszawa 1930) Stanisława Łoży. Z kolei Leon Najman Mirza Kryczyński, z wykształcenia prawnik, ogłosił *Bibliografię do historii Tatarów polskich* (Zamość 1935).

Do ważniejszych opracowań zalicza się też prace Kazimierza Daszkiewicza i Janusza Gąsiorowskiego *Polska bibliografia wojskowa* (cz. 1, t. 1-2, Warszawa 1921–1923) oraz Żanny Korman *Materiały do bibliografii druków socjalistycznych na ziemiach polskich w latach 1866–1918* (Warszawa 1935). Jan Stanisław Bystron przygotował *Bibliografię etnografii polskiej* (Kraków 1929), a Antoni Karbowski *Bibliografię pedagogiczną* (Lwów, Warszawa 1920). Jan Muszkowski i Helena Radlińska zredagowali *Bibliografię oświaty pozaszkolnej 1900–1928* (Warszawa 1929), zestawioną przez Janinę Skarżyńską. Ci sami redaktorzy wspomogli Reginę Rudzińską w stworzeniu *Bibliografii pracy społecznej 1900–1928* (Warszawa 1929). Wartościowymi bibliografiami bieżącymi były z kolei *Polska bibliografia lekarska* (Warszawa 1938) Stanisława Konopki oraz *Bibliografia geologiczna Polski* (Warszawa 1922) Reginy Danysz-Fleszarowej.

Mimo okazałej liczby ukazujących się retrospektywnie i na bieżąco bibliografii dziedzin i zagadnień, wciąż rosły oczekiwania i postulaty wyrażane przez środowiska naukowe⁶, by tworzyć dążące do kompletności i pozbawione błędów wykazy.

Wyłonione na podstawie wskazanej literatury opinie dotyczące bibliografii dziedzin i zagadnień zostały podzielone na kilka części, dzięki którym można ukazać stosunek bibliografów do potrzeb opracowania bibliografii dziedzin

⁶ Por. opis dyskusji toczonej przez środowisko naukowe na łamach rocznika „Nauka Polska”. Przedstawiciele filozofii, prehistorii, archeologii, historii, historii prawa, historii sztuki, literatury powszechnej i polskiej, językoznawstwa, orientalistyki, psychologii, antropologii, geografii, matematyki, chemii, anatomii i zoologii postulowali powoływanie bibliotek specjalistycznych, periodyków dziedzinowych, katalogów centralnych oraz wykazów piśmiennictwa w postaci bibliografii. Niektórzy badacze ugruntowywali w artykułach pojęcie bibliografii specjalnej w znaczeniu bibliografii konkretnej dziedziny wiedzy (np. Jerzy Dobrzycki, Wilhelm Bruchnalski), rzadziej nazywając taki rejestr systematycznym (Kazimierz Nitsch). Zob. M. Dembowska, *Z problemów informacji naukowej w II Rzeczypospolitej (1918–1939)*, [w:] *Informacja naukowa w Polsce. Tradycja i współczesność*, pod red. E. Ścibora, Olsztyn 1998, s. 23–39.

i zagadnień, do teoretycznego ujęcia nie tyle terminu „bibliografia dziedzin i zagadnień”, co „bibliografia specjalna” i jej miejsca wśród innych opracowań bibliograficznych, oraz do zadań stawianych tego rodzaju rejestrom. W tym miejscu należy wyjaśnić, że w okresie międzywojennym nie używano dziś dobrze znanego pojęcia „bibliografie dziedzin i zagadnień”. Trzeba też podkreślić, że częściej niż problemami teoretycznymi bibliografowie interesowali się praktycznym wykonawstwem bibliografii i wskazywali konieczność przygotowania spisów bibliograficznych służących rozwijającej się nauce⁷.

O potrzebach opracowania bibliografii dziedzin i zagadnień

Nie sposób przytoczyć licznych propozycji opracowania bibliograficznego dziedzin, zagadnień i tematów, ale dla przykładu warto przypomnieć choć kilka. I tak, Michał Ambros zalecał sporządzenie bibliografii filozofii. Miała się ona rozwinąć w trzech kierunkach: należało kontynuować bibliografię bieżącą (od 1911 roku prowadzono ją w „Ruchu Filozoficznym”), wykonać retrospektywną (nad którą już trwały prace) oraz – co ciekawe – zorganizować dla zagranicy biuletyn informacyjno-bibliograficzny. Z punktu widzenia metodyki bibliograficznej istotne było, że Ambros zgłosił postulat umieszczania w bibliografii filozofii adnotacji w postaci sigłów bibliotek przechowujących poszczególne dzieła, tak by jednocześnie powstał katalog centralny wydawnictw z tego zakresu⁸.

Z kolei Halina Bachulska poinformowała na IV Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Poznaniu w roku 1925 o kontynuacji bibliografii Finckla podjętej w Gabinetie Nauk Historycznych Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, którego celem było przygotowanie bibliografii oczekiwanej przez środowisko badaczy dziejów XIX i XX wieku⁹. Podczas tego samego Zjazdu, Wiktor Hahn zaapelował w sprawie stworzenia kompletnej bibliografii humanistycznej, której brak powodował „ujemne skutki [...] mogą tego dowodzić

⁷ Na przykład postulaty: W. Hahn, *Główne potrzeby bibliografii polskiej*, „Gazeta Lwowska” 1921, R. 111, nr 124, s. 2.

⁸ M. Ambros, *W sprawie polskiej bibliografii filozoficznej*, [w:] *Księga Pamiątkowa Trzeciego Polskiego Zjazdu Filozoficznego*, red. nac. W. Tatarkiewicz, Warszawa 1936, s. 399.

⁹ H. Bachulska, *W sprawie bibliografii historii polskiej nowożytnej 1815–1865 r.*, [w:] *Pamiętnik IV. Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6-8 grudnia 1925, I, Referaty*, Lwów 1925, s. 1-7.

takie objawy, jak niepotrzebne podejmowanie tych samych tematów przez kilku autorów, lub podawanie rzeczy już należycie wyświetlonych jako nowych rzekomo wyników naukowych”¹⁰.

Zdaniem Ambrosa¹¹ i Hahna¹², koniecznością było opracowanie bibliografii filologii klasycznej. Drugi z nich, na bazie przygotowanej przez siebie bibliografii bibliografii, dostrzegł ubóstwo wielu dyscyplin w zakresie spisów dokumentów. Postulował więc, by zająć się kontynuacją istniejących rejestrów dla wielu dziedzin, w tym historii Polski, etnografii, prawa, medycyny i matematyki. Natomiast w zakresie teologii, filozofii, historii literatury polskiej należało podjąć prace właściwie od podstaw¹³.

Władysław Tadeusz Wisłocki dał się natomiast poznać jako promotor programu bibliografii słowiańskiej podczas IV Zjazdu Bibliotekarzy Polskich w Warszawie w 1936 roku¹⁴. Wychodził z założenia, że „w tej dziedzinie wzajemnego informowania się o najrozmaitszych poczynaniach i planach na przyszłość, o wytworzonych i wytwarzanych nowych wartościach, odgrywa bardzo ważną, naczelną wprost rolę bibliografia”¹⁵.

Na uwagę zasługuje ponadto apel Stanisława Kijanowskiego, który omówił system organizacji informacji w zakresie lotnictwa w Polsce, ale jednocześnie podał szereg wskazówek do projektu powołania Centralnej Biblioteki Lotniczej i metod sporządzania bibliografii dziedziny¹⁶. Dla Kijanowskiego sprawna bibliografia musiała posiadać kilka cech, a mianowicie: obejmować całokształt literatury i prac specjalnych polskich i obcych, tak będących w posiadaniu Centralnej Biblioteki Lotniczej, jak i innych księżnic; spis miał być

¹⁰ W. Hahn, *W sprawie badań nad literaturą humanistyczną w Polsce*, [w:] tamże, s. 1.

¹¹ M. Ambros, *Bibliografia filologii klasycznej (komunikat)*, [w:] *IV Zjazd Bibliotekarzy Polskich w Warszawie dnia 31 maja – 2 czerwca 1936 roku. Referaty. Część pierwsza – Sekcja I-III*, Warszawa 1936, s. 347-351.

¹² W. Hahn, *W sprawie wydania bibliografii filologii klasycznej i literatury humanistycznej w Polsce do roku 1890*, „Kwartalnik Klasyczny” 1930, R. 4, z. 1/2, s. 85-88.

¹³ Tenże, *Główne potrzeby bibliografii...*, dz. cyt., s. 2.

¹⁴ W. T. Wisłocki, *Bibliografia słowiańska*, [w:] *IV Zjazd Bibliotekarzy Polskich...*, dz. cyt., s. 267-284.

¹⁵ Tamże, s. 268-269.

¹⁶ [S.] Kijanowski, *Centralizacja bibliotekarstwa i bibliografii lotniczej*, „Przegląd Lotniczy” 1930, R. 3, nr 1, s. 53-57.

ułożony w sposób korzystny dla czytelników – wedle autorów i przedmiotów, oraz uwzględniać charakterystykę treści dzieł – a nie tylko tytuły. Należało też zadbać o ocenę wartości publikacji¹⁷.

Stanisław Rodowicz, członek zarządu Związku Polskich Czasopism Technicznych oraz prezes Stowarzyszenia Techników Polskich w Warszawie, zaproponował, by przygotować bibliografię:

całej literatury technicznej, a więc książek, broszur oraz poszczególnych artykułów wszystkich czasopism technicznych – klasyfikując treść tych książek, broszur i poszczególnych artykułów systemem dziesiętnym, przyjętym przez Kongres Międzynarodowego Instytutu Dokumentacji (Bibliograficznego)¹⁸.

Wyjątkowe zadania wyznaczył bibliografii, która miała umożliwiać „przenikanie i rozpowszechnianie myśli i pracy technicznej inżynierów słowiańskich na cały świat cywilizowany”¹⁹. Rodowicz podkreślił znaczenie rejestrów i różnego rodzaju notatek bibliograficznych opracowanych we wskazanym systemie dziesiętnym dla każdego inżyniera, technika, przedsiębiorcy, przemysłowca, fabrykanta i rzemieślnika – czyli dla każdej osoby, której praca wymagała odpowiedniego przygotowania fachowego i stałego uzupełniania wiedzy.

Terminologia

Jak wspomniano w części wstępnej, w II Rzeczypospolitej nie posługiwano się w pracach teoretycznych i rejestrach bibliograficznych określeniem „bibliografia dziedzin i zagadnień”²⁰. Przedstawiciele nauki i bibliografowie stosunkowo rzadko wypowiadali się też na temat bibliografii specjalnych, choć sam termin był używany w polskim piśmiennictwie. Przed 1949 rokiem, a więc przed wystąpieniem Heleny Hleb-Koszańskiej,

¹⁷ Tamże, s. 56.

¹⁸ S. Rodowicz, *O bibliografii technicznej. Referat wygłoszony na VII Kongresie FIS'a w 1933 r. w Belgradzie*, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych i Związku Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych” 1933, R. 9, nr 2, s. A-62.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Por. rozważania: A. Gołda, *Teoria bibliografii w II Rzeczypospolitej*, Katowice 2018, s. 246-252.

nie prowadzono jednak szczegółowych prac teoretycznych związanych z powyższym pojęciem²¹.

W literaturze można jednak zauważyć – wstępne – zainteresowanie bibliografiami specjalnymi od strony terminologicznej, na przykład w XIX wieku u Feliksa Kucharzewskiego²², Adolfa Suligowskiego, Samuela Dicksteina, Stefana Dembego oraz Stanisława Posnera²³. Z XIX stulecia pochodzą także synonimiczne określenia, jak „bibliografia umiejętna” i „bibliografia naukowa”, a od lat dwudziestych XX wieku „bibliografia szczegółowa”²⁴ i „bibliografia systematyczna”.

W początkach XX wieku posługiwano się terminem „bibliografia specjalna” w dwóch znaczeniach. W świetle wypowiedzi części badaczy był to – jak współcześnie – rodzaj bibliografii, w ramach którego jako terminy węższe funkcjonowały bibliografie osób, regionalne, bibliografie bibliografii, bibliografie zawartości czasopism oraz te, które należy uznać za bibliografie dziedzin i zagadnień. Zdecydowanie częściej jednak pisząc o bibliografiach specjalnych, autorzy prezentowali cechy bibliografii poszczególnych działów nauki czy umiejętności praktycznych. Jako nazwa rodzajowa bibliografia specjalna przyjęła się – i nie było to zjawisko powszechne – jedynie w piśmien-

²¹ Według Alicji Matczuk, to Hleb-Koszańska była pierwszym polskim teoretykiem bibliografii specjalnej. Swoje poglądy opisała w artykule *Kompozycja bibliografii specjalnej* w „Biuletynie Państwowego Instytutu Książki”, [t. 2, z. 3 (1949), s. 23-82]. Zob. A. Matczuk, *Bibliografia specjalna dziedzin a bibliografia narodowa*, [w:] *Piąta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów. Warszawa 11-13 czerwca 2003. Referaty i dyskusja*, [oprac. dyskusji D. Bilikiewicz-Blanc i A. Karłowicz], Warszawa 2004, s. 187. Szczegółowy wywód poświęcony teorii bibliografii specjalnej: tamże, *Bibliografia specjalna. Historia i zakres pojęcia*, [w:] *Bibliografia. Teoria. Praktyka. Dydaktyka*, praca zbiorowa pod red. J. Woźniak-Kasperek i M. Ochmańskiego, Warszawa 2009, s. 88-116.

²² Tamże, s. 93-94. Matczuk w wypowiedzi Kucharzewskiego, autora *Bibliografii polskiej techniczno-przemysłowej obejmującej prace drukowane oddzielnie, w czasopismach lub znane z rękopismu, we wszystkich działach techniki i przemysłu, do końca 1874 roku* (Warszawa 1894), widziała pierwsze oznaki refleksji teoretycznej na temat tego typu spisów.

²³ Posner używał określenia bibliografia ogólna dla bibliografii wielkich działów wiedzy oraz szczegółowa – dla bibliografii dziedzin i zagadnień. Była to, zdaniem Matczuk, pierwsza „nowoczesna typologia bibliografii specjalnej w zależności od szerokości zakresu piśmiennictwa uwzględnionego przez poszczególne spisy, godna stanąć obok późniejszej o pół wieku propozycji H. Hleb-Koszańskiej”. A. Matczuk, *Bibliografia specjalna. Historia...*, dz. cyt., s. 95-96.

²⁴ Termin ten nie rozpowszechnił się jednak. Tamże, s. 101.

nictwie bibliotekarzy i bibliografów, a wśród wykonawców rejestrów pojęcie przedstawiano jako bibliografię dziedzin i zagadnień. Wypowiedzi poświęcone bibliografiom specjalnym, w rozumieniu bibliografii dziedzin i zagadnień, pojawiły się także w pracach związanych z organizacją bibliografii, na przykład Edwarda Kuntzego, Mikołaja Dzikowskiego, Wacława Olszewicza, Stanisława Lama i Adama Łysakowskiego.

Przykładami tych twierdzeń będzie szereg zanalizowanych wypowiedzi. W 1919 roku Mieczysław Rulikowski napisał o bibliografiach szczegółowych zwanych też przez niego systematycznymi, łącząc spisy z praktycznymi zadaniami bibliografii. Już w początkach II Rzeczypospolitej wykazał się wiedzą bibliograficzną, włączając do bibliografii szczegółowych/systematycznych bibliografie osobowe i pewnego tylko zakresu, a więc dziedzin i zagadnień²⁵. Najważniejszym zadaniem tych rejestrów było – jego zdaniem – służyć nauce:

wobec bowiem obfitości prac z zakresu poszczególnych nauk lub dotyczących poszczególnych zagadnień, niemożliwą byłoby rzeczą nawet dla specjalisty orientowanie się w tak bogatym materiale bez odpowiednich spisów²⁶.

Poprzez bibliografię można było więc promować literaturę naukową, której należało poszukiwać w katalogach bibliotecznych. Teoretyk stwierdził nawet, że:

Prace [...] bibliograficzne, których wynikiem są te katalogi, zaliczyć można do bibliografii szczegółowej, każdy bowiem katalog biblioteczny jest spisem książek, składających się na pewną określoną całość, jaką stanowi księgozbiór. W ten sposób ten dział bibliografii szczegółowej w zastosowaniu do potrzeb bibliotecznych odpowiada jednemu z dwóch zadań bibliotek, polegającemu na udostępnianiu książek²⁷.

Nieco miejsca w swoich konstatacjach na temat teorii bibliografii specjalnych poświęcił również Vrtel-Wierczyński. W 1917 roku nazywał je jeszcze

²⁵ M. Rulikowski, *Rola i zadania księgarstwa w dziedzinie bibliografii*, „Przegląd Księgarski” 1919, R. 1, nr 4, s. 109.

²⁶ Tamże, s. 110.

²⁷ Tamże.

bibliografiami systematycznymi²⁸. Miały oszczędzać czas naukowcom podczas kwerend oraz zapewniać ich kompletność:

Dziś na przykład każdy historyk literatury nader dotkliwie odczuwa brak bibliografii literatury polskiej. Chcąc dany przedmiot traktować wyczerpująco, musi za każdym razem tracić wiele czasu, sił, energii na żmudne poszukiwania bibliograficzne: wertuje stopy czasopism, czyni wyciągi, mozoli się długo nad zebraniem rozproszonego materiału, przy czym nigdy nie będzie miał niezbitą pewności, czy wyczerpał wszystko, co danej kwestii dotyczy, czy czego ważnego nie pominął. Inny, mniej skrupulatny i mniej sumienny, zadowolony się kilkoma, szczęśliwym trafem uzyskanymi źródłami, spokojnie przystępuje do pracy, robi „sensacyjne odkrycia”, „rozwiązuje z łatwością zawile problemy”, głosi „prawdy nowe” i niezwykle objawia rewelacje²⁹.

Od 1921 roku Vrtel-Wierczyński do pojęcia bibliografii specjalnej, już nie systematycznej, włączył rejestry publikacji określonych autorów, epok, umiejętności, kwestii i tematów³⁰.

Konsekwentnie określenia bibliografia specjalna używał już od 1918 roku Muszkowski³¹. W 1933 roku na łamach popularnego wydawnictwa informacyjnego *Świat i życie. Zarys encyklopedyczny współczesnej wiedzy i kultury* (t. 1, Lwów, Warszawa 1933) w definicji bibliografii napisał:

W dzisiejszej bowiem organizacji nauki każdy, kto pracuje nad jakimkolwiek zagadnieniem, obowiązany jest znać to wszystko, co zostało zapisane poprzednio w danym przedmiocie³².

²⁸ S. Vrtel, *Organizacja bibliografii. W sprawie Polskiego Instytutu Bibliograficznego*, Lwów 1917, s. 6.

²⁹ Tamże, s. 7.

³⁰ Tenże, *Organizacja bibliografii w Polsce. Rzecz czytana na posiedzeniu Wydziału Filologicznego Towarzystwa Naukowego we Lwowie, dn. 7 lutego 1921*, Lwów 1921, s. 13-15.

³¹ J. Muszkowski, *Bibliografia polska 1900–1918*, „Przegląd Historyczny”, T. 1, 1917–1918, s. 359-413.

³² Tenże, *Bibliografia*, [w:] *Świat i życie. Zarys encyklopedyczny współczesnej wiedzy i kultury*, T. 1, A-D, red. naczelny Z. Łempicki, red. A. Chorowiczowa, Lwów, Warszawa 1933, szp. 670.

Przez samą bibliografię specjalną rozumiał bibliografię poświęconą poszczególnym działom piśmiennictwa, gałęziom wiedzy lub działalności praktycznej, które „są najbardziej rozpowszechnionym typem podręczników bibliograficznych, niezbędnych przy każdej pracy umysłowej”³³. Gdy trzy lata później ukazało się *Życie książki*, Muszkowski omówił w nim bibliografie, w których dokonywano selekcji publikacji na użytek naukowców, bibliofilów, księgarzy i pozostałych odbiorców. Miały to być „wybory książek różnej treści czy to uznanych za najlepsze z danego punktu widzenia (kryterium treści), czy za najcenniejsze dla zbieracza (kryterium bibliologiczne)”³⁴. Wydzielał także i inne bibliografie, w których dokonywano doboru materiałów ze względu na język, miejsce wydania (kraj, miasto, dzielnica), czas publikacji (na przykład bibliografie inkunabułów), typ rejestrowanych wydawnictw czy wreszcie z uwagi na dokumenty o jednolitej treści (gałąź czy dział wiedzy, przedmiot lub zagadnienie)³⁵. Muszkowski używał zatem określenia bibliografia specjalna w rozumieniu rodzaju bibliografii, obejmującego różnorodne rejestry bibliograficzne, w tym między innymi poradniki bibliograficzne, bibliografie czasopism i bibliografie bibliografii.

Inaczej należy interpretować dywagacje Stanisława Ptaszyckiego. Dla tego historyka literatury bibliografia specjalna oznaczała spis obejmujący piśmiennictwo o wyjątkowych cechach, jak inkunabuły, druki wieku XVI i rękopisy³⁶, podczas gdy bibliografie systematyczne pozostawały bibliografiami dziedzin i zagadnień³⁷. Pojęcie „bibliografia systematyczna” – z dzisiejszego punktu widzenia – było bardziej prawidłowe niż określenie „bibliografia specjalna”, używane dla nazwania różnych rodzajów opracowań bibliograficznych, wydzielanych jedynie z uwagi na zakres tematyczny.

Mimo tego interesującego rozróżnienia Ptaszyckiego dla wielu bibliografów bibliografie specjalne oznaczały bibliografie dziedzin i zagadnień. I tak

³³ Tamże, szp. 673.

³⁴ Tenże, *Życie książki*, Warszawa 1936, s. 263.

³⁵ Tamże, s. 263-264.

³⁶ S. Ptaszycki, *Encyklopedia nauk pomocniczych historii i literatury polskiej*, Lublin 1921, s. 70-83.

³⁷ Omówił bibliografie historii i literatury, językoznawstwa, ludoznawstwa, słowianoznawstwa, filologii klasycznej, filozofii, pedagogiki, prawa, wojskowości oraz w kategorii inne wymienił bibliografię numizmatyki, bibliografię inflancko-polską, zakopiańską i archeologiczną. Tamże, s. 121-138.

dla Bystronia bibliografie specjalne, dokumentujące jeden dział wiedzy lub jeszcze węższy jej obszar, pełniły niebagatelną rolę w rozwoju nauki (całościowa rejestracja produkcji wydawniczej miała dla niego jedynie cel inwentaryzacyjny)³⁸. Bibliograf i etnograf dostrzegał swoistą specjalizację tego typu spisów – każda niemal dziedzina czy zagadnienie miały swoją bibliografię, ale powstawały i takie bibliografie, które nie służyły celom naukowym, jak bibliografie technologiczne, ogrodnicze, pszczelarskie – czyli związane z aktywnością ludzką³⁹.

Terminu bibliografia specjalna w znaczeniu bibliografii dziedzin i zagadnień używał również Piotr Grzegorzczak⁴⁰. Historyk Henryk Mościcki we wstępie do bibliografii prawniczej napisał o posiadaniu przez Polskę pewnego zasobu prac specjalnych, które charakteryzowały się wykazywaniem druków z różnych dziedzin wiedzy i umiejętności⁴¹. Pojęcie bibliografia specjalna w odniesieniu do bieżącej bibliografii prawniczej zastosował też Artur Miller, a Eugeniusz Kucharski i Władysław Floryan do bibliografii literackiej. Ci ostatni autorzy mianem tym określali bibliografię, która miała „oszczędzić udręki pierwszych poszukiwań po omacku” badaczowi lub miłośnikowi literatury poprzez zbibliografowanie zawartości czasopism literackich⁴². Rudzińska pojęciem bibliografie specjalne określiła bibliografie społeczne, medyczne, psychotechniczne, pedagogiczne, techniczne⁴³ – a więc bibliografie dziedzin i zagadnień według dzisiejszej nomenklatury.

Termin „bibliografia specjalna” w znaczeniu bibliografii dziedzin i zagadnień popularyzowano równocześnie na łamach wydawnictw informacyjnych, jak przykładowo w *Encyklopedii powszechnej Ultima Thule* (t. 2, Warszawa

³⁸ J. S. Bystron, *Człowiek i książka. Z 12 ilustracjami*, Warszawa 1935, s. 126.

³⁹ Tamże, s. 127.

⁴⁰ P. Grzegorzczak, *Bibliografia literatury polskiej za rok 1929*, Warszawa 1930, s. 5.

⁴¹ H. Mościcki, *Słowo wstępne*, [w:] S. Łoza, *Hoesicka Bibliografia prawnicza polska 1918–1928*, przejrzał i słowem wstępnym poprzedził H. Mościcki, Warszawa 1930, s. [3].

⁴² *Bibliografia literacka czasopism polskich za rok 1876*, oprac. Sekcja Bibliograficzna Zakładu Polskiej Literatury Porównawczej Uniw. J[ana] K[azimierza] pod kier. E. Kucharskiego, red. i do druku przygot. W. Floryan, Lwów 1936, s. I.

⁴³ R. Rudzińska, *Polskie druki i artykuły z zakresu higieny i bezpieczeństwa pracy do roku 1935. Część ogólna*, Warszawa 1936.

1928), w której bibliografią specjalną była ta, która dotyczyła poszczególnych gałęzi piśmiennictwa⁴⁴, oraz w *Wielkiej ilustrowanej encyklopedii powszechnej* (t. 2, Kraków [1929])⁴⁵.

Tak więc brakowało w okresie międzywojennym jednolitego stanowiska wobec określeń bibliografia specjalna/systematyczna/szczegółowa. Nie podlegała natomiast dyskusji kwestia, że bibliografie – różnie nazywane, ale obejmujące publikacje o ograniczonym zakresie – miały znaczenie dla prawidłowego rozwoju nauki.

Miejsce bibliografii specjalnych oraz dziedzin i zagadnień wśród innych opracowań bibliograficznych

W dwudziestoleciu międzywojennym nie opracowano powszechnie obowiązującej typologii spisów bibliograficznych. Ich podziały, według różnorodnych kryteriów, można za to zauważyć w bibliografiach drugiego stopnia. Jeden z pierwszych zaproponował Muszkowski w *Bibliografii polskiej 1900–1918*, w której wyróżnił bibliografie narodowe, katalogi, bibliografie dzielnicowe, bibliografie czasopism, a w ostatnim dziale bibliografie specjalne, próbując „rozgraniczyć i rozróżnić oba pojęcia bibliografii specjalnej”⁴⁶. Nieprawidłowo – z punktu widzenia współczesnej teorii bibliografii – włączył do bibliografii specjalnych „najłatwiej dostępne zbiory”, czyli encyklopedie, i już poprawnie – „bibliografie autorów poszczególnych”; poradniki bibliograficzne, obejmujące dane bibliograficzne z konkretnych dziedzin wiedzy, które dziś można nazwać bibliografiami zalecającymi, zestawieniami tematycznymi lub materiałami do bibliografii, oraz bibliografie specjalne przedmiotowe, czyli bibliografie dziedzin i zagadnień⁴⁷.

⁴⁴ *Bibliografia*, [w:] *Encyklopedia powszechna Ultima Thule*, t. 2, (*Bhagavadgita – Delboeuf*), pod red. S. F. Michalskiego, Warszawa 1928, s. 21.

⁴⁵ *Bibliografia*, [w:] *Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna*, t. 2, *Assurbanipal – Caudry*, Kraków [1929], s. 182.

⁴⁶ A. Matczuk, *Bibliografia specjalna. Historia...*, dz. cyt., s. 97.

⁴⁷ Wśród tych dziedzin znalazły się: matematyka i nauki przyrodnicze; krajoznawstwo i ludoznawstwo; językoznawstwo i literaturoznawstwo; historia; prawo i nauki społeczne; religia; pedagogika; filozofia; sztuki piękne oraz nauki stosowane. J. Muszkowski, *Bibliografia polska 1900–1918*, dz. cyt., s. 402–413.

Podział spisów bibliograficznych opracował również Hahn, autor *Bibliografii bibliografii polskiej* (Lwów 1921). W schemacie bibliografii wydzielił dwa główne typy, a mianowicie bibliografie ogólne i bibliografie szczegółowe (zwał je też specjalnymi⁴⁸) – a więc takie rodzaje, które dziś wyodrębnia się na podstawie kryterium pełnego lub ograniczonego zakresu dokumentów. Do bibliografii szczegółowych włączył spisy poszczególnych dziedzin w układzie rzeczowym⁴⁹, a w dwóch ostatnich podziałach umieścił odrębne rodzaje bibliografii specjalnych, a mianowicie osobowe oraz czasopism i ich zawartości.

Inną typologię można prześledzić na podstawie roczników bieżącej *Bibliografii bibliografii, bibliotekarstwa i bibliofilstwa* – od 1930 do 1936 roku – w opracowaniu Marii Mazankówny-Friedbergowej⁵⁰ i Wandy Żurowskiej⁵¹. Autorki wyodrębniły w schemacie porządkującym opisy bibliograficzne poza bibliografiami ogólnymi, regionalnymi i lokalnymi oraz osób, „bibliografie oddzielnych gałęzi wiedzy”, zwane od rocznika 1933 „bibliografiami oddzielnych gałęzi wiedzy i problemów”, a dla lat 1935–1936 „bibliografiami oddzielnych gałęzi wiedzy i zagadnień”. Te badaczki – z dzisiejszego punktu widzenia – najbliższe były terminologii bibliografii dziedzin i zagadnień stosowanych po II wojnie światowej.

Miejsce bibliografii specjalnych w systematyce spisów bibliograficznych można też zanalizować dzięki Bachulskiej, Marcelemu Handelsmanowi i Ryszardowi Przelaskowskiemu, którzy w *Bibliografii historii polskiej 1815–1914* (Warszawa 1939) wyodrębnili, jako dział pierwszy swojego spisu, bibliografie, dzieląc je na: bibliografie bibliografii, bibliografie ogólne, bibliografie wydawnictw ciągłych oraz bibliografie historyczne i inne specjalne (w tym bibliografie historyczne o charakterze ogólnym oraz bibliografie dotyczące poszczególnych zagadnień). Tych bibliografów cechowała pełna świadomość rodzajów

⁴⁸ W. Hahn, *Główne potrzeby bibliografii...*, dz. cyt., s. 2.

⁴⁹ Były to: teologia, filozofia, pedagogika, prawo, nauki ścisłe, geografia, umiejętności stosowane, medycyna, filologia i historia literatury, historia i nauki pomocnicze, sztuki piękne, księgoznawstwo.

⁵⁰ Kraków 1929–1930. [Dodatek do „Przeglądu Bibliotecznego”]; następnie za rok 1931 Kraków 1932. [dodatek do „Przeglądu Bibliotecznego”]; 1932 Kraków 1933. [Dodatek do „Przeglądu Bibliotecznego”]; 1933 Kraków 1934. [Dodatek do „Przeglądu Bibliotecznego”]; 1934 Kraków 1936. [Dodatek do „Przeglądu Bibliotecznego”].

⁵¹ Kraków 1938. [Dodatek do „Przeglądu Bibliotecznego”].

bibliografii, świadczy o tym nie tylko ich podział, ale też prawidłowy dobór materiałów do konkretnych działów⁵².

Majer Bałaban, autor bibliografii historycznej Żydów, wyróżnił natomiast w pierwszym dziale, nazwanym *Bibliografia*, następujące poddziały: bibliografia bibliografii; teoria bibliografii; czasopisma i wydawnictwa zbiorowe poświęcone bibliografii; encyklopedie, leksykony i słowniki biograficzne; bibliografia ogólna (oczywiście w kontekście tematyki żydowskiej); bibliografia szczegółowa (a więc szczegółowych tematów związanych z historią Żydów, nawet jeśli był to temat poboczny); katalogi biblioteczne i działowe; katalogi inkunabułów; katalogi księgarskie i aukcyjne (ważniejsze); bibliografia prac poszczególnych autorów; archiwa; katalogi rękopisów; biblioteki; nauki pomocnicze, słowniki skrótów, kalendaria. Tu więc bibliografie szczegółowe – podobnie jak w bibliografiach Mazankówny-Friedbergowej i Żurowskiej czy Bachulskiej, Handelsmana i Przelaskowskiego – znalazły się na tym samym poziomie typologii, co bibliografie dziś zaliczane, wraz z nimi, do bibliografii specjalnych.

Autorem najciekawszego podziału bibliografii – i to *stricte* bibliografii systematycznych – był Stefan Rygiel⁵³. W 1934 roku do bibliografii systematycznych zaliczył bibliografie poszczególnych dziedzin wiedzy (jako przykład podał medycynę, nauki przyrodnicze, historię polityczną, historię literatury), węższych jej działów (na przykład numizmatyka, okulistyka, homiletyka) oraz bibliografie konkretnych kwestii czy tematów. Ten podział jest do dziś stosowany podczas wyodrębniania typów bibliografii treściowych – biorąc pod uwagę stopień selekcji/doboru materiałów z określonego zakresu.

⁵² Wśród bibliografii bibliografii znalazły się polskie i zagraniczne spisy, w tym Hahna czy Wisłockiego. Do bibliografii ogólnych – polskich, obcych oraz bibliografii poloników – włączono m.in. bibliografię Karola Estreichera, czasopisma bibliograficzne, jak „Przewodnik Bibliograficzny”, „Bibliografię Polską”, „Książkę” oraz „Urzędowy Wykaz Druków Wydanych w Rzeczypospolitej Polskiej”. Do bibliografii wydawnictw ciągłych zaliczono natomiast wykazy wydawnictw ciągłych polskich i obcych oraz bibliografie zawartości co najmniej kilku wydawnictw ciągłych o charakterze ogólnym. Bibliografie zawartości czasopism o charakterze specjalnym umieszczono w dziale ostatnim, wśród bibliografii historycznych i innych specjalnych, czyli takich, które zawierały dział historyczny lub mogły stanowić pomoc w pracy historyka. Bibliografie rozumowane w postaci przeglądów produkcji historycznej zostały z kolei umiejscowione w dziale przedstawiającym rozwój historiografii polskiej i teorii historii.

⁵³ S. Rygiel, *Bibliografia i czytelnik*, „Nowa Książka” 1934, R. 1, z. 5, s. 202-203.

Funkcje bibliografii dziedzin i zagadnień

W anonimowej przedmowie, rozpoczynającej *Bibliografię pedagogiczną* (Lwów, Warszawa 1920) nieżyjącego już wówczas Karbowiaka, znalazło się krótkie stwierdzenie: „Badanie w każdej dziedzinie naukowej ułatwia w wysokim stopniu bibliografia”⁵⁴. Nie bez znaczenia dla sposobu traktowania bibliografii dziedzin i zagadnień w II Rzeczypospolitej było to, że stanowiła ona element każdego warsztatu naukowego i jednocześnie naukę pomocniczą, co potwierdził Konopka słowami:

Są [...] ogólne linie wytyczne, według których każdy z badaczy musi postępować. Pierwszym krokiem, jaki należy zrobić, przystępując do pracy naukowej, jest określenie tematu. Skoro to już nastąpiło, badacz musi się zająć zbieraniem źródeł, czyli jak to się powszechnie nazywa, robi poszukiwania bibliograficzne⁵⁵.

Oba zadania przypisane bibliografii dziedzin i zagadnień wpływały z przytoczonych już wcześniej definicji terminów odpowiadających bibliografii specjalnej w rozumieniu bibliografii o zakresie zawężonym do dyscyplin naukowych i tematów. Bibliografowie praktycy zdawali sobie sprawę z ogromu wysiłku⁵⁶, jaki należało podjąć przy opracowaniu bibliografii⁵⁷. Jak stwierdził Franciszek Sedlaczek, nauczyciel i organizator kursów dla bibliotekarzy:

Nie docenia się nieraz znaczenia zestawień bibliograficznych, tłumacząc, że lepiej byłoby dać sam materiał niż informacje o nim. Jest to mniemanie najzupełniej błędne. Zadaniem bibliografii jest, przez zarejestrowanie, wskazanie samych źródeł, a już rzeczą zainteresowanych jest doszukiwać się potrzebnych wydawnictw. Dziś nie do pomyślenia jest praca umysłowa bez wykorzystania bibliografii⁵⁸.

⁵⁴ Przedmowa, [w:] A. Karbowiak, *Bibliografia pedagogiczna*, Lwów, Warszawa 1920, s. [I].

⁵⁵ S. Konopka, *O bibliografii lekarskiej i analizie bibliograficznej. Referat wygłoszony w Sekcji Historycznej XV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich we Lwowie*, Lwów 1937, s. 3.

⁵⁶ A. Jakubski, *Bibliografia fauny polskiej do roku 1880*, t. 1, przy współpr. M. Dyrdowskiej, Kraków 1927, s. VII. Por. też: M. Łaska, *Bibliografia ruchu teatrów ludowych w Polsce 1901–1935*, Warszawa 1936, s. VI.

⁵⁷ Przedmowa, [w:] A. Karbowiak..., dz. cyt., s. [II].

⁵⁸ F. Sedlaczek, *Bibliografia dotycząca organizacji bibliotekarstwa i czytelnictwa (materiał informacyjny)*, Lwów 1935, s. III.

Podsumowując te rozważania, można przywołać pogląd Tadeusza Grochowskiego, pomologa, autora *Polskiej bibliografii pszczelniczej* (wyd. 2, Lwów 1931), który w niezwykle zwięzłej przedmowie, podkreślił, że w czasach

kiedy każdy prawie dzień przynosi nowe wiadomości, zainteresowanie nauką i postępowaniem staje się koniecznością – spisy bibliograficzne nabierają znaczenia pierwszorzędowego, szczególnie dla piszących, którzy muszą znać literaturę swego przedmiotu⁵⁹.

Zatem, bez bibliografii niemożliwe było prowadzenie jakichkolwiek wartościowych badań⁶⁰, ukazanie stanu nauki w danej dziedzinie, jej zinventaryzowanie⁶¹, które pozwalało zorientować badaczy w istniejącym dorobku publikacyjnym krajowym i zagranicznym, wiążąc dokonania polskiej nauki ze światowymi osiągnięciami⁶². Bibliografie dziedzin i zagadnień postrzegano jako „drogowskazy” dla tych, którzy poszukiwali w literaturze konkretnych, wąskich tematów⁶³. Było to tym bardziej istotne zadanie, że bibliografie miały słać rozproszone⁶⁴ i trudno dostępne dane:

Dla specjalisty, pragnącego śledzić rozwój myśli w pewnej dziedzinie wiedzy, szczególną wartość przedstawiają informacje nie tylko o książkach, ale zwłaszcza o artykułach, a nieraz i o krótkich notatkach z danej dziedziny⁶⁵.

⁵⁹ T. Grochowski, *Polska bibliografia pszczelnicza*, wyd. 2, Lwów 1931, s. 3.

⁶⁰ J. Skarżyńska, *Bibliografia oświaty pozaszkolnej 1900–1928*, pod red. J. Muszkowskiego i H. Radlińskiej, Warszawa 1929.

⁶¹ T. Burakowski, *Bibliografia adwokatury polskiej 1919–1932*, z przedmową Z. Nagórskiego, Warszawa 1934.

⁶² Na przykład: A. Jakubski, *Bibliografia fauny polskiej...*, dz. cyt.; A. Miller, *Bibliografia prawnicza za okres pięcioletni 1930–1934*, Warszawa 1935 oraz W. Wolski-Urbankowski, *Bibliografia polskiej ceramiki szlachetnej (literatura polska i obca dotycząca Polski)*, Warszawa 1938.

⁶³ J. Basseches, I. Korkis, *Bibliografia kodeksu zobowiązań*, Lwów 1938 oraz S. Stempowski, *Materiały do bibliografii polityki agrarnej oraz zagadnień historycznych, ekonomicznych, prawnych i technicznych, z polityką agrarną związanych. Dla użytku pracujących nad przebudową ustroju rolnego w Polsce*, z. 1-3, Warszawa 1929–1933.

⁶⁴ A. Jakubski, *Bibliografia fauny polskiej...*, dz. cyt., s. XIII oraz A. Miller, *Bibliografia prawnicza...*, dz. cyt., s. 1.

⁶⁵ R. Rudzińska, *Polskie druki i artykuły z zakresu higieny i bezpieczeństwa pracy do roku 1935. Część ogólna*, Warszawa 1936.

Specjalistyczne teksty publikowane były na łamach najróżnorodniejszych czasopism, nie zawsze dziedzinowych, więc:

Tym trudniej dotrzeć do tych artykułów specjaliście, który pragnie oprzeć swą pracę nie tylko na własnym doświadczeniu i literaturze obcej, ale również na dorobku swych poprzedników w Polsce⁶⁶.

Celem bibliografii jako spisu było zatem przypominanie o rzadszych źródłach, jak na przykład kalendarzach ilustrowanych czy drugorzędnych czasopismach⁶⁷.

Bibliografie dziedzin i zagadnień były – jak podkreślano – przeznaczone dla pracowników naukowych⁶⁸, praktyków⁶⁹ oraz studentów nowo utworzonych uczelni⁷⁰. Miller nazwał swoją bibliografię prawniczą wręcz *vademecum* bibliograficznym przydatnym teoretykom i praktykom⁷¹.

Bibliografie pełniły przede wszystkim funkcje rejestracyjne⁷², dokumentacyjne, informacyjne i statystyczne⁷³. Przypisywano im także funkcje pedagogiczne. Przykładowo, dwie bibliografie współautorstwa i autorstwa Gąsiorowskiego określano mianem podręczników. Użyto tego sformułowania we wstępie do *Polskiej bibliografii wojskowej* (cz. 1, t. 2, Warszawa 1923), opracowanej wspólnie z Daszkiewiczem. Napisano wówczas o dużej potrzebie przygotowania bibliografii wojskowej, którą starał się zaspokoić Gąsiorowski: „Pierwotnie miał to być krótki podręcznik dla koła najbliższych kolegów, w miarę studiów jednak praca powiększała się i przybierała poważniejsze

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ A. Jakubski, *Bibliografia fauny polskiej...*, dz. cyt.

⁶⁸ L. N. M. Kryczyński, *Bibliografia do historii Tatarów polskich*, Zamość 1935, s. X-XI; J. Smetański, *Zarys polskiej bibliografii rybackiej*, Lwów 1935, s. 3 oraz F. Libert, *Materiały do bibliografii wojny polsko-sowieckiej*, Warszawa 1935, s. III.

⁶⁹ R. Rudzińska, *Polskie druki i artykuły...*, dz. cyt. oraz F. Sedlaczek, *Bibliografia dotycząca organizacji...*, dz. cyt.

⁷⁰ K. Daszkiewicz, S. Jarkowski, *Bibliografia ważniejszych prac dotyczących prasy polskiej*, Warszawa 1922.

⁷¹ A. Miller, *Bibliografia prawnicza...*, dz. cyt., s. 1.

⁷² Pisał o tym we wstępie M. Bałaban, *Bibliografia historii Żydów w Polsce i w krajach ościennych za lata 1900–1930*, z. 1, Warszawa 1939, s. II.

⁷³ S. Konopka, *Lotnictwo i medycyna. Bibliografia*, Warszawa 1936.

rozmiary”⁷³. *Bibliografię psychologii wojskowej* (Warszawa 1938) powyższego badacza nazwano z kolei podręcznikiem, który miał być:

podstawą do dalszego rozwoju psychologii wojskowej. Będzie on służył nie tylko specjalistom psychologom i wychowawcom wojskowym, lecz i ogółowi oficerów, pracujących naukowo. Nie ma bowiem specjalności wojskowej, która by nie zahaçała w pewien sposób o czynnik ludzki⁷⁴.

Z patriotycznego obowiązku powstała natomiast *Bibliografia fauny polskiej do roku 1880* (t. 1-2, Kraków 1927–1928) Antoniego Jakubskiego przy współpracy biolog Marii Dyrdowskiej. We wstępie do tego spisu wspomniano o konieczności oparcia „polskiej myśli badawczej” na gruntowniejszych podstawach niż to było możliwe podczas zaborów. Autor powiązał cele swojej pracy z odradzającą się państwowością polską i obowiązkiem podnoszenia poziomu nauki⁷⁵. Z kolei we wstępie do *Bibliografii pracy społecznej 1900–1928* (Warszawa 1929) Rudzińskiej napisała Radlińska:

Żmudnej i niewdzięcznej robocie wyszukiwania druków przewodniczyło pragnienie uratowania od zagłady i niepamięci wielu poczynañ ostatniego z pokoleń, które pracowało w niewoli i wydobyć na jaw zagadnień i dorobku pierwszego dziesięciolecia wolności⁷⁶.

Zakończenie

Teoria bibliografii dziedzin i zagadnień – mimo braku znormalizowania nazwy – powoli rozwijała się w II Rzeczypospolitej, jednak – niejako „na pobożu”. Wynikało to przede wszystkim z braku powszechnego uznania istnienia terminu „bibliografia specjalna” w znaczeniu rodzaju bibliografii, który dzielił się na poszczególne typy – w zależności od stopnia doboru/selekcji materiałów –

⁷³ K. Daszkiewicz, J. Gąsiorowski, *Polska bibliografia wojskowa*, cz. 1, t. 2, Warszawa 1923, s. 7.

⁷⁴ J. Gąsiorowski, *Bibliografia psychologii wojskowej*, Warszawa 1938, s. [VII].

⁷⁵ A. Jakubski, *Bibliografia fauny polskiej...*, dz. cyt., s. V.

⁷⁶ H. Radlińska, *Charakterystyka piśmiennictwa z zakresu pracy społecznej*, [w:] *Bibliografia pracy społecznej 1900–1928*, oprac. R. Rudzińska, pod red. J. Muszkowskiego i H. Radlińskiej, Warszawa 1929, s. VII.

według zakresu lub zasięgów. W dwudziestoleciu międzywojennym żaden z badaczy nie zajął się w satysfakcjonujący sposób pojęciem bibliografii specjalnej ani jej typologią. To stało się dopiero dekadę później. Dzięki staraniom Rulikowskiego, Vrtela-Wierczyńskiego, Muszkowskiego i Hahna prawidłowo dokonano jednak rozróżnienia dwóch odmiennych pojęć – bibliografii specjalnych i tych obejmujących rejestrację źródeł konkretnych dziedzin. Za sprawą dwóch ostatnich badaczy antagonizowano bibliografie specjalne z bibliografiami ogólnymi – umieszczając wśród pierwszych spisy wyróżnianie z uwagi na ograniczane zasięgi (autorski, formalne, terytorialny), ale i zakres. Bliskie prawidłowego nie tyle zdefiniowania co nazwania bibliografii, które miały ograniczoną w różnym stopniu tematykę, były Mazankówna-Friedbergowa i Żurowska. Badaczki te w kolejnych wydaniach bibliografii bibliografii modyfikowały nagłówki, pod którym umieszczały opisy stosownych rejestrów. W rocznikach *Bibliografii bibliografii, bibliotekarstwa i bibliofilstwa* z dużym już znawstwem pierwsza z nich nazwała spisy bibliografiami oddzielnych gałęzi wiedzy, mając jednak świadomość, że oprócz dużych działów wiedzy bibliografie te dotyczą także problemów, lub – jak trafniej to dostrzegła Żurowska – zagadnień.

Ryglowi należy z kolei zawdzięczać podział bibliografii specjalnych ze względu na mniejsze lub większe ograniczenie zakresu, stąd w jego typologii znalazły się bibliografie o obszernym zakresie, jak bibliografie poszczególnych dziedzin wiedzy, bardziej ograniczonym – bibliografie węższych ich działów oraz bibliografie ze znacznym ograniczeniem treści, a więc bibliografie konkretnych kwestii czy tematów. Orientacją w tej materii wykazał się też generał-bibliograf Gąsiorowski, współautor bibliografii wojskowej, na kanwie której przygotował *Bibliografię druków dotyczących powstania styczniowego 1863–1865* (Warszawa 1923), nazwaną przez autora bibliografią szczegółową – a więc o bardziej ograniczonym, od poprzedniej, zakresie.

Przede wszystkim jednak piśmiennictwo dwudziestolecia międzywojennego obfitowało we wskazania dotyczące roli tego typu bibliografii. W warunkach odradzającego się kraju i dużych potrzeb reformowanego systemu nauki, jej przedstawiciele, będący często autorami spisów bibliograficznych, wskazywali, że bibliografie mają umożliwiać łatwe orientowanie się i odnalezienie opublikowanego dorobku naukowego.

Bibliografia

- Ambros M., *Bibliografia filologii klasycznej (komunikat)*, [w:] IV Zjazd Bibliotekarzy Polskich w Warszawie dnia 31 maja – 2 czerwca 1936 roku. Referaty. Część pierwsza – Sekcja I-III, Warszawa 1936, s. 347-351.
- Ambros M., *W sprawie polskiej bibliografii filozoficznej*, [w:] *Księga Pamiątkowa Trzeciego Polskiego Zjazdu Filozoficznego*, red. nac. W. Tatarkiewicz, Warszawa 1936, s. 399.
- Bachulska H., *W sprawie bibliografii historii polskiej nowożytnej 1815–1865 r.*, [w:] *Pamiętnik IV. Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6-8 grudnia 1925*, I, Referaty, Lwów 1925, s. 1-7.
- Bałaban M., *Bibliografia historii Żydów w Polsce i w krajach ościennych za lata 1900–1930*, z. 1, Warszawa 1939.
- Basseches J., Korkis I., *Bibliografia kodeksu zobowiązań*, Lwów 1938.
- Bibliografia*, [w:] *Encyklopedia powszechna Ultima Thule*, T. 2, (*Bhagavadgita – Delboeuf*), pod red. S. Franciszka M., Warszawa 1928, s. 20-21.
- Bibliografia*, [w:] *Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna*, T. 2, *Assurbanipal – Caudry*, Kraków [1929], s. 182.
- Bibliografia literacka czasopism polskich za rok 1876*, oprac. Sekcja Bibliograficzna Zakładu Polskiej Literatury Porównawczej Uniw. J[ana] K[azimierza] pod kier. E. Kucharskiego, red. i do druku przygot. W. Floryan, Lwów 1936.
- Burakowski T., *Bibliografia adwokatury polskiej 1919–1932*, z przedmową Z. Nagórskiego, Warszawa 1934.
- Bystron J. S., *Człowiek i książka. Z 12 ilustracjami*, Warszawa 1935.
- Daszkiewicz K., Gąsiorowski J., *Polska bibliografia wojskowa*, cz. 1, T. 2, Warszawa 1923.
- Daszkiewicz K., Jarkowski S., *Bibliografia ważniejszych prac dotyczących prasy polskiej*, Warszawa 1922.
- Dembowska M., *Z problemów informacji naukowej w II Rzeczypospolitej (1918–1939)*, [w:] *Informacja naukowa w Polsce. Tradycja i współczesność*, pod red. E. Ścibora, Olsztyn 1998, s. 23-39.
- Eydrygiewiczówna W., *Schneider Georg. Einführung in die Bibliographie*. Leipzig 1936. Verlag Karl. V. Hiersmann. (23,5 X 16,5), s. 6 nlb, 203. [Rec.], „Bibliotekarz” 1937/1938, R. 9, nr 7/9, s. 135-136.
- Gąsiorowski J., *Bibliografia psychologii wojskowej*, Warszawa 1938.

Agnieszka Gołda, *Bibliografie dziedzin i zagadnień w opinii teoretyków i praktyków II Rzeczypospolitej*

- Gołda A., *Teoria bibliografii w II Rzeczypospolitej*, Katowice 2018.
- Grochowski T., *Polska bibliografia pszczelnicza*, wyd. 2, Lwów 1931.
- Grzegorzczak P., *Bibliografia literatury polskiej za rok 1929*, Warszawa 1930.
- Hahn W., *Główne potrzeby bibliografii polskiej*, „Gazeta Lwowska” 1921, R. 111, nr 124, s. 2.
- Hahn W., *W sprawie badań nad literaturą humanistyczną w Polsce*, [w:] *Pamiętnik IV. Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6-8 grudnia 1925*, I, Referaty, Lwów 1925, s. 1-5.
- Hahn W., *W sprawie wydania bibliografii filologii klasycznej i literatury humanistycznej w Polsce do roku 1890*, „Kwartalnik Klasyczny” 1930, R. 4, z. 1/2, s. 85-88.
- Jakubski A., *Bibliografia fauny polskiej do roku 1880*, t. 1, przy współpr. M. Dyrdownskiej, Kraków 1927.
- Karbowiak A., *Bibliografia pedagogiczna*, Lwów, Warszawa 1920.
- Kijanowski [S.], *Centralizacja bibliotekarstwa i bibliografii lotniczej*, „Przegląd Lotniczy” 1930, R. 3, nr 1, s. 53-57.
- Konopka S., *Lotnictwo i medycyna. Bibliografia*, Warszawa 1936.
- Konopka S., *O bibliografii lekarskiej i analizie bibliograficznej. Referat wygłoszony w Sekcji Historycznej XV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich we Lwowie*, Lwów 1937.
- Kryczyński L.N.M., *Bibliografia do historii Tatarów polskich*, Zamość 1935.
- Libert F., *Materiały do bibliografii wojny polsko-sowieckiej*, Warszawa 1935.
- Łaska M., *Bibliografia ruchu teatrów ludowych w Polsce 1901-1935*, Warszawa 1936.
- Matczuk A., *Bibliografia specjalna dziedzin a bibliografia narodowa*, [w:] *Piąta Ogólnokrajowa Narada Bibliografów. Warszawa 11-13 czerwca 2003. Referaty i dyskusja*, [oprac. dyskusji D. Bilikiewicz-Blanc i A. Karłowicz], Warszawa 2004, s. 184-212.
- Matczuk A., *Bibliografia specjalna. Historia i zakres pojęcia*, [w:] *Bibliografia. Teoria. Praktyka. Dydaktyka*, praca zbiorowa pod red. J. Woźniak-Kasperek i M. Ochmańskiego, Warszawa 2009, s. 88-116.
- Matczuk A., *Polskie bibliografie nauk humanistycznych i społecznych do roku 1989. Historia i metodyka*, Lublin 2014.
- Miller A., *Bibliografia prawnicza za okres pięcioletni 1930-1934*, Warszawa 1935.
- Mościcki H., *Słowo wstępne*, [w:] S. Łoza, *Hoesicka Bibliografia prawnicza polska 1918-1928*, przejrzał i słowem wstępnym poprzedził H. Mościcki, Warszawa 1930, s. [3-4].

- Muszkowski J., *Bibliografia*, [w:] *Świat i życie. Zarys encyklopedyczny współczesnej wiedzy i kultury*, T. 1, A-D, red. naczelny Z. Łempicki, red. A. Chorowiczowa, Lwów, Warszawa 1933, szp. 670-673.
- Muszkowski J., *Bibliografia polska 1900-1918*, „Przegląd Historyczny”, T. 21, ser. 2, T. 1: 1917-1918, s. 359-413.
- Muszkowski J., *Życie książki*, Warszawa 1936.
- Ptaszycki S., *Encyklopedia nauk pomocniczych historii i literatury polskiej*, Lublin 1921.
- Radlińska H., *Charakterystyka piśmiennictwa z zakresu pracy społecznej*, [w:] *Bibliografia pracy społecznej 1900-1928*, oprac. R. Rudzińska, pod red. J. Muszkowskiego i H. Radlińskiej, Warszawa 1929, s. VII-XXV.
- Rodowicz S., *O bibliografii technicznej. Referat wygłoszony na VII Kongresie FIS'a w 1933 r. w Belgradzie*, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych i Związku Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych” 1933, R. 9, nr 2, s. A-62-A-64.
- Rudzińska R., *Polskie druki i artykuły z zakresu higieny i bezpieczeństwa pracy do roku 1935. Część ogólna*, Warszawa 1936.
- Rulikowski M., *Rola i zadania księgarstwa w dziedzinie bibliografii*, „Przegląd Księgarski” 1919, R. 1, nr 4, s. 109-114.
- Rygiel S., *Bibliografia i czytelnik*, „Nowa Książka” 1934, R. 1, z. 5, s. 201-205.
- Sedlaczek F., *Bibliografia dotycząca organizacji bibliotekarstwa i czytelnictwa (materiał informacyjny)*, Lwów 1935.
- Skarżyńska J., *Bibliografia oświaty pozaszkolnej 1900-1928*, pod red. J. Muszkowskiego i H. Radlińskiej, Warszawa 1929.
- Smetański J., *Zarys polskiej bibliografii rybackiej*, Lwów 1935.
- Stempowski S., *Materiały do bibliografii polityki agrarnej oraz zagadnień historycznych, ekonomicznych, prawnych i technicznych, z polityką agrarną związanych. Dla użytku pracujących nad przebudową ustroju rolnego w Polsce*, z. 1-3, Warszawa 1929-1933.
- Vrtel S., *Organizacja bibliografii. W sprawie Polskiego Instytutu Bibliograficznego*, Lwów 1917.
- Vrtel-Wierczyński S., *O najpilniejszych zadaniach naszej bibliografii*, Kraków 1928.
- Vrtel-Wierczyński S., *Organizacja bibliografii polskiej. Uwagi wstępne*, [w:] *IV Zjazd Bibliotekarzy Polskich w Warszawie dnia 31 maja – 2 czerwca 1936 roku. Referaty. Część pierwsza – Sekcja I-III*, Warszawa 1936, s. 235-265.

Agnieszka Gołda, *Bibliografie dziedzin i zagadnień w opinii teoretyków i praktyków II Rzeczypospolitej*

Vrtel-Wierczyński S., *Organizacja bibliografii w Polsce. Rzecznictwo czytana na posiedzeniu Wydziału Filologicznego Towarzystwa Naukowego we Lwowie, dn. 7 lutego 1921*, Lwów 1921.

Wiśłocki W.T., *Bibliografia słowiańska*, [w:] *IV Zjazd Bibliotekarzy Polskich w Warszawie dnia 31 maja – 2 czerwca 1936 roku. Referaty. Część pierwsza – Sekcja I-III*, Warszawa 1936, s. 267-284.

Wolski-Urbankowski W., *Bibliografia polskiej ceramiki szlacheckiej (literatura polska i obca dotycząca Polski)*, Warszawa 1938.